

เพลงเต่าเห่ : บท "เหี้ยนฮ่า"

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวไว้ในจดหมายประทานความรู้แก่พระยาอนุนามราชชนก ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ซึ่งรวมพิมพ์อยู่ในบันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 3 ว่า

มีคนเป็นอันมากยอมยัดถือหนังสือเก่า เชื่อเอาว่าเป็นความจริงที่ถูกตั้งขึ้น แต่ฉันเห็นว่าหนังสือก็คนแต่ง คนที่แต่งก็ย่อมรู้มากบ้างผิดบ้าง เด็ดเอาตามใจ คิดเห็นบ้างจะเชื่อเอาเป็นหลักฐานแน่นอนเห็นยาก⁷

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประวัติและคำอธิบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบทร้องเพลงเต่าเห่ บท "เหี้ยนฮ่า" ดังได้รวบรวมมาแสดงไว้ในบทที่ 1 แล้วนั้น ก็เป็นงานเขียนที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า คำอธิบายข้างต้น ถูกต้องแต่เพียงข้อเดียว คือ ความที่ระบุว่า "ท่านเจ้าคุณประทุมดิน ในบทร้อง หมายถึง ท้าวศรีลัจจา (มิ)" ส่วนคำอธิบายอื่น ๆ นั้น มีส่วนคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงเกือบทั้งหมด ความบกพร่องที่เกิดขึ้นนี้เป็นวิสัยของการศึกษาค้นคว้า อันจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อปรับแก้ให้ได้ข้อมูลที่ทันสมัย และถูกต้องแม่นยำมากที่สุด ผลการวิจัย สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. บทร้องเพลงเต่าเห่ บท "เหี้ยนฮ่า" เป็นบทร้องพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

สุรัชย์ เครือประดับ อธิบายบทร้องเพลงเต่าเห่ บทนี้ไว้ใน "ขัณฑ์บรรเลง เป็นเพลงเถา" ว่า "บทร้องนี้ นัยว่าท่านแต่งไว้สำหรับวงมโหรีหญิงฝ่ายในบรรเลงและขับร้อง ถวายเวลาทรงว่างพระธุระมาแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"⁸ คำอธิบายของสุรัชย์ เครือประดับนี้ สันนิษฐานว่าเก็บความมาจากเรื่อง "วังหลวง" ของ ม.จ.หญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ในหนังสือ "ป่าป้อนหลาน" ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าชื่อหนังสือ "อาม" ความว่า

มีบทขับร้องเพลงช้าบทหนึ่ง กล่าวถึงเจ้าคุณประทุมดินอยู่ด้วย จึงเข้าใจว่า น่าจะเป็นเพลงสำหรับวงมโหรีหลวงฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น⁹

จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบหลักฐานซึ่งเป็นเอกสารชิ้นต้นสำคัญชิ้นหนึ่ง เป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่อง "อธิบายเรื่องเจ้าคุณประตูดิน" ซึ่งทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2465 และตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2469 ร่วมกับพระนิพนธ์ เรื่อง "การอำนวยการ" และเรื่อง "เทศกาลพระบาท" ชื่อหนังสือ "ประชุมเรื่องเบ็ดเตล็ด 3 เรื่อง" สำหรับแจกเป็นมิตรพลให้แก่ผู้มาตรวจน้ำสงกรานต์ และแสดงไมตรีจิตต์ ถวายในวันปีใหม่ พ.ศ. 2469 พระนิพนธ์ "อธิบายเรื่องเจ้าคุณประตูดิน" ให้ความกระจ่างว่า บทร้องเพลงเต่าเห็บ บท "เย็นย้า" เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังข้อความต่อไปนี้

ท้าวนางที่เรียกกันว่า 'เจ้าคุณ' ได้ยินแต่เรียกท้าวศรีสัจจา 'มิ' นี้' คนเดียว เห็นจะเป็นเพราะได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณลึกลับซัด เมื่อในรัชกาลที่ 2 เจ้าคุณก็กล่าวมาทั้งปวงนี้มีได้ทรงตั้ง เป็นแต่คนทั้งหลายเรียก 'สัง' เกิดคหฬขมของตัวบุคคลที่กล่าวมา 'เห็นจะเรียกกันหนาหูเมื่อในรัชกาลที่ 2' จึงทรงเรียกตามในพระราชนิพนธ์เป็นคำพูดของพวกนางสาววัง ในบทร้องเพลงชา อ่างถึงเจ้าคุณประตูดินว่า "จะไปเรียนเจ้าคุณประตูดิน" ดังนี้¹⁰

นอกจากนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารียังทรงแสดงพระเมตตาแก่ผู้ที่มีผู้กล่าวว่าชาววังในสมัยรัชกาลที่ 1 ออกพระนามสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีว่า เจ้าคุณประตูดิน นั้นไม่น่าจะเป็นความจริง เหตุผลของพระองค์ท่านมีดังนี้

มีความกล่าวกันอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อในรัชกาลที่ 1 พวกชาววังเรียกสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ว่า เจ้าคุณประตูดิน ชื่อนี้ชาวเจ้าไม่พบหลักฐานและไม่เชื่อว่าจริง... ถ้าคนเรียกสมเด็จพระอมรินทร์ว่า เจ้าคุณประตูดินใช้ ในบทร้องเพลงชาที่ทรงพระราชนิพนธ์คงทรงว่า "จะไปทูลเจ้าคุณประตูดิน" ไทจะทรงว่า "จะไปเรียนเจ้าคุณประตูดิน"¹¹

ในขณะที่ยังไม่มีผู้ใดหาหลักฐานอันมาคัดค้านพระเมตตินี้ได้ ก็จำเป็นต้องยอมรับและเชื่อตามคำอธิบายของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพราะเป็นหลักฐานที่มีค่า ความเชื่อถือมากกว่า ที่จะกล่าวว่า บทร้องเพลงเต่าเห็บบท "เย็นย้า" เป็นบทร้องของเก่าและ/หรือนัยว่า

ท่านแต่งไว้สำหรับวงมโหรีหญิงฝ่ายในบรรเลงและขับร้อง ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานที่ค่อนข้างจะเลื่อนลอยอยู่มาก

2. คำว่า "เกย" ในบทร้อง หมายถึง "เกยต้นพิกุล"

พระราชนิพนธ์เท่าที่เห็น บท "เย็นอำ" วรรคที่ว่า "ที่เกยเราเคยเห็น" นี้มีผู้บันทึกและคัดลอกกันต่าง ๆ ไป เช่น "ที่ตรงพุ่มเกาเราเคยเห็น" และ "ที่กอเกาเราเคยเห็น" ซึ่งสรุขัย เครื่องประดับ อธิบายไว้ในหนังสือ "ศรทอง" ว่าที่ถูกต้องคือ "ที่เกยเราเคยเห็น" พร้อมกันนั้น สรุขัย เครื่องประดับ ได้ทำเชิงอรรถ อธิบายความหมายคำว่า "เกย" กำกับไว้ว่า

(1) บทร้องดังกล่าวมีผู้ร้องผิดกันบ่อย ๆ เป็น "ที่กอเกา" บ้าง หรือ "กอพุ่มเกา" บ้าง ฯลฯ แต่ที่ถูกต้องคือ "ที่เกยเราเคยเห็น" เกยในที่นี้คือเกยสำหรับประทับพระราชยาน และเกยสำหรับประทับเทียบข้างต้น บริเวณที่นั่งคฤหาสน์ ซึ่งคือศาลาเปลี่ยน เครื่องใช้ในการเสด็จขบวน' ที่แต่เดิมเป็นพระที่นั่งโถงเสาไม้ แล้วก็เป็นฝาแบบเฉลียงก่ออิฐ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระที่นั่งทางทิศเหนือมีเกยสำหรับประทับพระราชยาน และทางด้านตะวันตกมีเกยสำหรับประทับเทียบข้างต้น^{1,2}

แต่เมื่อผู้วิจัยตรวจสอบคำว่า "เกย" จากเอกสารเก่า ๆ หลายเล่ม จึงได้พบว่า นอกจาก "เกย" จะมีความหมายดังที่สรุขัย เครื่องประดับ อธิบายไว้แล้ว ภายในพระบรมมหาราชวัง ยังมีสถานที่อีก 2 แห่ง ที่เรียกว่า "เกย" แต่ใช้เป็นที่ประทับสำหรับพระอิริยาบถของเจ้านาย เอกสารที่ให้ข้อมูลดังกล่าวได้แก่

2.1 จดหมายเหตุความทรงจำของ กรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะคัดมาแสดงต่อไปนี้

159. ต้องกับพระโหราทูลเมื่อตั้งจับต้นจันทน์ที่เกยทิศประจิม ว่าจะได้นางกับเครื่องบรรณาการมา (แต่) ต่างประเทศ

159. เกยต้นจันทน์นี้ ได้เรือเสียบเมื่อทำคลังเครื่องแก้วเป็นเกยติดออกมาจากหลังกำแพงแก้วพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ข้างฝ่ายตะวันออก อยู่ที่แก่งทรงบาตรเด็ยวันนี้ ข้างฝ่าย

ตะวันตกอยู่ที่ต้นจันทน์เป็นที่สำหรับเสด็จมาประทับกลางแจ้ง ตามธรรมเนียมอย่างเก่า ชอบนั่งเล่นบนเกย จนตกลมถึงชั้นพระองค์เจ้ามงคลเลิศยังชอบ ข้าพเจ้าเคยไปนั่งกินข้าวบนเกยที่บ้านเสมอ เกยในวังนี้ข้างฝ่ายตะวันตกออกเรียกว่า เกยต้นพิกุล ดอกพิกุลจากต้นนั้นเรียกว่าพิกุลเกย ใคร ๆ ก็รู้นับว่าดอกงามกว่าที่อื่น เกยข้างตะวันตกเรียกว่า เกยต้นจันทน์ ต้นจันทน์นั้นก็ใหญ่มากและลูกโตเกินปรกติ พิกุลเกยนี้สำหรับร้อยมาลัยเจ้านายทุกองค์¹³

2.2 สิ่งอนุสรณ์รัชกาลที่ 2 ในพระบรมมหาราชวัง ละม่อม โอชกะ เรียบเรียง
เมื่อ พ.ศ. 2512 กล่าวถึงเกยต้นจันทน์ที่เดียวกันนี้ว่า

เกยต้นจัน เป็นเกยตัดออกมาจากกำแพงแก้วพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แม้ว่าปัจจุบันนี้ท่านจะไม่เห็น เกยต้นจันนี้เสียแล้ว คงเหลือแต่เพียงลานภายใต้ต้นจันเมื่อ ๒๐๒ กว่าปี และต้นจันก็ยังคงยืนต้นอยู่ให้เรารำลึกไปตามคำบอกเล่า¹⁴

อนึ่ง เกยต้นจันทน์ต้นพิกุลนี้ บางครั้งและเอกสารบางฉบับจะเรียกว่า "ลานต้นจันทน์พิกุล" พร้อมทั้งช่วยระบุตำแหน่งสถานที่ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

ลานต้นจันต้นพิกุล อยู่ระหว่างประตูสนามราชกิจ กับทางเข้า
สู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานและพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

หนังสือ "สิ่งอนุสรณ์รัชกาลที่ 2 ในพระบรมมหาราชวัง" กล่าวว่า

เมื่อเข้าทางประตูสนามราชกิจ ซึ่งเป็นทางเข้าสู่พระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานและพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นบริเวณลานต้นจันและต้นพิกุล¹⁵

(ประตูสนามราชกิจ คือ ประตูที่เตรียมไว้สำหรับติดต่อระหว่างฝ่ายหน้ากับฝ่าย
ใน เวลากลางวันในยามฉุกฉิน เป็นประตูที่มีเวรยามอยู่ตลอดคืน ระหว่างประตูที่ปิดใส่กุญแจนั้น

๓. ท่านเจ้าคุณประตุดิน คือ ท้าวศรีสัจจา (มิ)

สุรชัย เครือประดับ ได้หมายเหตุกำกับคำว่า "เจ้าคุณประตุดิน" ไว้ใน "ขับลำ
บรรเลงเป็นเพลงเถา" ว่า

(๒) เข้าใจว่าคงหมายถึง ท้าวศรีสัจจา (มิ) ท่านผู้นี้เคยได้รับใช้ใกล้ชิดเป็นที่
ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก ถึงกับ
โปรดฯ ให้มีอำนาจบัญชาการสิทธิขาดในวัง เรียกกันว่า "ราชนิเวศนา
บาลฝ่ายใน" มีอยู่ทั้งหมด ๓ ท่าน คือ เจ้าคุณปราสาท ท่านหนึ่ง, ท้าว-
วรจันทร์ (อ้อม) ท่านหนึ่ง และท้าวศรีสัจจา (มิ) อีกท่านหนึ่ง^{๑๗}

ซึ่งเห็นได้ชัดว่า สุรชัย เครือประดับ ได้ความรู้เรื่องนี้มาจากเรื่อง "วังหลวง"
โดย ม.จ.หญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ซึ่งรวมนิพนธ์ในหนังสือ "ป่าป้อนหลาน" ม.จ.หญิงดวงจิตร์
จิตรพงศ์ กล่าวถึงท้าวศรีสัจจา ว่า

ในแผ่นดินพระนั่งเกล้านี้มีราชนิเวศนาบาลฝ่ายในอยู่ ๓ คน คือ เจ้าคุณ
ปราสาท ท้าววรจันทร์ (อ้อม) และท้าวศรีสัจจา (มิ) เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย
มีอำนาจมาก บัญชาการสิทธิขาดในวัง.....ท้าวศรีสัจจา (มิ) ผู้นี้ มีฉายาที่
เรียกกันในวังว่า "เจ้าคุณประตุดิน"^{๑๘}

มูลเหตุที่ท้าวศรีสัจจา (มิ) ผู้นี้มีฉายาว่า เจ้าคุณประตุดินนั้น สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ใน "อธิบายเรื่องเจ้าคุณประตุดิน" ความว่า

ผู้ที่ได้นามว่าเจ้าคุณประตุดินนี้ ทราบว่าเป็นที่ท้าวศรีสัจจาในรัชกาลที่ ๒
กล่าวกันว่าชื่อตัวชื่อ มี... เหตุที่เรียกท้าวศรีสัจจา มี ว่าเจ้าคุณประตุดินนั้น
เพราะท้าวศรีสัจจามี ออกนึ่งว่าการ เช่น รับพวกขอเฝ้าเป็นต้น ที่ประตุดิน
เป็นมูลเหตุ คนทั้งหลายจึงเรียกกันว่า เจ้าคุณประตุดิน...^{๑๙}

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชยถึงอำนาจหน้าที่และความสามารถ
ของท้าวศรีสัจจา มิ ไว้ในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณลึทธิซาดเมื่อในรัชกาลที่ 2 มีเกียรติคุณ
ยิ่งกว่าท้าวนางคนอื่น ๆ พวกชาววังยำเกรงมาก จึงเรียกกันว่า เจ้าคุณ...
ท้าวศรีสัจจาเป็นผู้เชี่ยวชาญในราชการพระนิเวศน์²⁰

ท้าวศรีสัจจา มิ จะมีอายุยืนยาวมารับราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นที่สุรัชย์ เครือประดับ กล่าวไว้หรือไม่ นั้น ยังไม่พบหลักฐาน แต่ในสมัย
รัชกาลที่ 3 นั้น มีท้าวศรีสัจจาอีกคนหนึ่ง ชื่อ แสง ดังปรากฏใน "กระแสรบสั่งให้แจกเงินราษฎร"
ซึ่งรวมพิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 51 จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวสวรรคต ความว่า

วันศุกร์ เดือน 4 แรม 4 ค่ำ ปีมะโรง ไทศก เพลาย่ารุ่งแล้ว เจ้าจอม
มารดาอึ่ง กับท้าวศรีสัจจาแสง ออกมาที่ประตูสนามราชกิจ²¹

อย่างไรก็ตามท้าวศรีสัจจา มิ คงจะไม่มีชีวิตอยู่ถึงสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างแน่นอน
ดังปรากฏในเสาสันสมเด็จ เล่ม 19 ที่กล่าวถึงการทำรูปเหมือนตัวจริงของท้าวศรีสัจจา ประดิษฐาน
ไว้ที่พระที่นั่งสุลลิตมหาปราสาท ว่า

ในรัชกาลที่ 4 โปรดให้ทำรูปอย่างเหมือนตัวท้าวศรีสัจจา
(เจ้าคุณประตุนั้น) ไว้ที่ซุ้มใต้บันไดขึ้นพระที่นั่งบุษบกมาลาจพระมหา
ปราสาทอีกรูป : ตั้งแต่เดิมมาจนถึงบัดนี้ บรรดารูปบุคคลที่สร้าง
กันมา จะเป็นอย่างรูปสมมติก็ดี รูปต่าง ๆ ก็ดี รูปเหมือนตัวก็ดี
ล้วนสร้าง เมื่อตัวบุคคลถึงมรณภาพแล้วทั้งสิ้น²²

รูปปูนปั้นเขียนสี รูป"ท้าวศรีสุนทร" (เจ้าคุณประตุดิน)
ในพระบรมมหาราชวัง

อนึ่ง ประตุนพระบรมมหาราชวังที่เรียกกันว่า "ประตุดิน" นั้น มี 2 ประตู ได้แก่ ประตู "อนงค์ลีลา" ซึ่งเป็นประตุนพระบรมมหาราชวังชั้นใน ด้านตะวันตกอยู่ใต้ประตูยาดราลัตรี ต่อมา ในคราวขยายเขตพระบรมมหาราชวัง ได้มีการสร้างประตุนขึ้นอีก 1 ประตู บริเวณศรีสำราญ (เว็จบก) ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง ปลายรัชกาลที่ 2 (แล้วรื้อทิ้งสร้างอุโมงค์ลงน้ำแทน)²³ ประตุนนี้เรียกกันเป็นภาษาสามัญถึง 2 ชื่อ เรียกว่า ประตูศรีสำราญบ้าง ประตุดินใหม่บ้าง แต่ชื่อพระราชทานนั้นชื่อว่าประตูศรีสุนทร สำหรับให้เป็นทางเข้าออกที่สำคัญของข้าราชการฝ่ายในสู่ประตูช่องกุด²⁴ นับแต่นั้นคนจึงเรียกประตูอนงค์ลีลาว่า ประตุดินเก่า²⁵ และด้วยเหตุที่ประตู

ศรีสุตาวงค์หรือประตูดินใหม่นี้ เป็นที่ผ่านเข้าออกของนางข้าหลวงในราชสำนัก จึงมักมีชายหนุ่มมา ตักคอยชมความงามของหญิงชาววังกันมาก ทำให้เกิดสำนวนไทยจากกรณีนี้ขึ้น 2 สำนวน ดังที่สง่า กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) เขียนไว้ใน "คอคิดขอเขียน" ว่า "ประตูดินมักมีหนุ่มไปกรอจน มีคำพูดกันว่า "เจ้าชู้ประตูดิน ขอหมากเขากิน ว่าผู้หญิงให้" และบางครั้งอาจจะโลดโผนถึงขั้นว่า "เจ้าชู้ประตูดิน หมูหมาเกี้ยวลิ้นไม่เลือกหน้า"²⁶ (เข้าทำนองเดียวกับ "เจ้าชู้ประตูข้าง ลอย-ชายลากหางเกี้ยวเกี้ยวหมา") สำนวนเจ้าชู้ประตูดินนี้มีลักษณะจูงใจให้มิผู้นำไปแต่งเป็นเพลงไทย สากล ชื่อ เพลง "เจ้าชู้ประตูดิน" ว่า "ชาติเจ้าชู้ประตูดิน เกี้ยวลิ้นไม่เลือกหน้า" คำร้องโดย สุรัฐ นุกกะเวส ทำนอง โดย เวล สุนทรจามร ขับร้องโดย สุภาณี นุกสมบุญ วงดนตรี กรมโฆษณาการ

4. ทำนองเพลงเต่าเห่ เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 2441

หนังสือ "ประวัติและบทร้องเพลงไทยบางบท" ของกรมศิลปากร อธิบายประวัติ เพลงเต่าเห่เถา ไว้ว่า

เพลงนี้อัตรา 2 ชั้น ของเดิมเป็นของเก่า มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา บรรเลงอยู่ในเพลงเรื่อง เต่ากินผักบุ้งเป็นเพลงในอันดับ 2 ของเต่ากินผักบุ้ง ที่เรียกว่าเต่าเห่ก็จะเป็นด้วยมีผู้นำมาร้อง แล้วแทรกเห่ต่อท้าย อย่างเห่เรือ เพลงนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับ หลวงเสนาะตริยางค์ (ทองดี ทองยี่หว้า) ได้ร่วมกันปรับปรุงจากบทของเก่า ใช้ร้องในบทคอนเสิร์ตเรื่องนางลอย ขับร้องและบรรเลงพร้อมกันไป ทำให้ เกิดรสน่าฟังขึ้นมาก ต่อมาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2496 หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้แต่งเพลงนี้ขึ้นเป็นเพลงเถา ดำเนินจังหวะช้า ๆ เย็น ๆ ตามแบบของเดิม จัดว่าเป็นเพลงที่ไพเราะมากเพลงหนึ่ง²⁷

ในหนังสือ "ขับลำบรรเลงเป็นเพลงเถา" ได้อธิบายความเป็นมาของเพลง เต่าเห่ ไว้ในทำนองเดียวกันกับกรมศิลปากรว่า

ทั้งนี้ในระยะแรก ๆ ก็คงเรียกว่า เพลงเต่ากินผักบุง เช่นกัน
 หนึ่งจะมายุติเรียกว่า "เพลงเต่าเห่" ก็เมื่อหลวงเสนาะตรียางค์ (ทองดี
 ทองนิรุฬห์) ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-
 นุวัตติวงศ์ ประชุมเพลงตั้งกล่าวบรรจู่ไว้ในบทคอนเสอร์ตเรื่องรามเกียรติ์
 ตอนนางลอย นี้เอง เพราะการประดังแต่งครั้งนี้ สมเด็จพระทรงจัดให้มีการเห่
 สอดบิพากย์เพิ่มขึ้นในท้ายตอนที่ 3 อีกกระบวนหนึ่งด้วย เป็นเหตุให้ผู้ที่ได้
 ยินได้ฟังพากันเรียกเพลงนี้ว่า "เพลงเต่าเห่" และกลายเป็นชื่อที่ขอมรับกัน
 โดยทั่วไปจนทุกวันนี้²⁸

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเอกสารชั้นต้นบางเล่ม พบว่า มีบทร้องเพลงเกร็ด
 พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์บทหนึ่ง ซึ่งทรงพระนิพนธ์ขึ้นในระหว่าง
 พ.ศ. 2430-2435 ระบุชื่อเพลงร้องกำกับไว้ด้วยหลายพระหัตถ์ว่า "เพลงเต่าเห่" ซึ่งเป็นเวลา
 ก่อนจะทรงพระนิพนธ์บทคอนเสิตเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน นางลอย ใน พ.ศ. 2441 ประมาณ
 6-10 ปี²⁹ (บทร้องเพลงเต่าเห่เพลงเกร็ดนี้ จะแสดงไว้ในบทที่ 3 "ลักษณะการจูงใจ" ต่อไป)

นอกจากนี้ ในบันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ ลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ 12 มกราคม
 พ.ศ. 2480 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงอธิบายมูลเหตุของการนำบท
 พระราชนิพนธ์บท "เย็นย่ำ" มาขับร้องและบรรเลงด้วยเพลงเต่ากินผักบุง ซึ่งเป็นที่มาของเพลง
 เต่าเห่ในเวลาต่อมา ว่า

เจ้าพระยา เทเวศร เป็นผู้รู้สึกรำคาญหูก่อน ท่านจึงคิดจัดร้อง เพลงช้าบท
 เย็นย่ำ ให้เป็นลำเต่ากินผักบุง และบังคับให้บิพากย์ทำ เพลงช้าด้วย เพลง
 เต่ากินผักบุงด้วย เหมือนกัน จึงฟังกลมเกลียว เข้ากันดีหายรกหู คนชอบ จึงจำ
 เอามา เล่นกันอยู่จนทุกวันนี้ เพลงเต่ากินผักบุง เป็นชื่อเพลงช้า เรื่องหนึ่งมีมาก
 มายหลายท่อน แต่ตัดเอามาทำเล่นเนียงสามท่อน ส่วนเพลงเร็วต่อท้าย ซึ่ง
 ร้องบทรักเจ้าสาวคำ นั้น จะตอนมาแต่เมื่อไร และมีชื่ออย่างไรหาได้ทราบไม่
 เรียกกันแต่ว่า เพลงสาวคำตามบทร้องนั่นเอง³⁰

บทร้อง "รักเจ้าสาวคำ" ซึ่งขับร้องด้วยเพลงเร็วต่อท้ายเพลงเก่าที่ บท
"เย็นย่า" ที่ทรงกล่าวไว้ นั้น มีบทร้องจำนวน 2 บท ดังนี้

รักเจ้าสาวคำ	นุ่งแดงห่มแดง
ดอกคำยิ่งแพง	เจ้าจะแต่งแต่ขมพู่
เจ้าก็มีผิวแล้ว	จะแต่งไปให้ใครดู
แต่งไปล่อชู้	เขาก็รู้อยู่เต็มใจ
รักเจ้าสาวคำ	นุ่งเขียวห่มเขียว
เดินมาคนเดียว	ที่สะพานนายไกร
เจ้าจะเดินทางนี้	หรือจะไปทางไหน
นีกร์กอยากได้	เจ้าสาวคำเอ๋ย

อนึ่ง บทร้อง "รักเจ้าสาวคำ" ทั้ง 2 บทนี้ มีลักษณะจูงใจให้เกิดงานในรุ่นต่อมา
อีก 2 บท ด้วยกัน คือ

1. บทละครเรื่องพระลอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแต่งบทเพลงเร็วขึ้น
ใหม่ โดยนำบท "รักเจ้าสาวคำ" มาเป็นต้นบท ของละครเรื่อง พระลอ ฉากสวนเมืองสรอง ดังนี้

(เป็นพาทย์ทำเพลงฉิ่ง พระลอเก็บดอกไม้ทุกเกลี้ยง ถวาย และถวายพระ
บรมวงศานุวงศ์ แจกข้าวราศการแล้ว เข้าโรงออกเพลงเร็ว นางรินนางไทรออก)
(เรื่องเพลงเร็ว) เอ๋ยรักเจ้าสาวคำเอ๋ย นุ่งเขียวห่มเขียว เดินมาคนเดียว
ที่สะพานนายไกร เดินมาทางนี้ นี้จะไปทางไหน ข้าอยากใคร่ได้ รักเจ้าสาว
น้อยเอ๋ย

(รับ) ชะตัวละมันน่าเหลือเอ๋ย ๆ ตะลัลลัลลัลล้า ตะลัลลัลลัลล้า ชะชะ
ประะตริม ๆ ประะพริม ๆ อาซิมดินภพ เสือรุ่มร่ามงามแท้ ๆ ห้อยแฉกรหลาย
ตลบ กุงเท้าย่นหน้าเย่ คุ้เกิ้ลล้ายกบ (รับ)

ตะถึง ๆ ตะถึง ๆ อีผู้หญิงยอดเก้ เสือส้มแฉกร้อย ชมดข่ม้อย ชมยิเก(รับ)
จะโจ้งจ๊ะ จะโจ้งจ๊ะ ไม่ตะกละตะกลาม ขาหมูแล้วไม่อุป แอบตะครุบแต่
ข้าวหลาม (รับ)

ตระริงตังตัง ตะระริงตังตัง ฝรั่งทองนวลัย หนาวคราย่มยาม หนอยแน่นงาม
ตูกกะต๋ย (รับ)

โหน่งเหน่ง โหน่งเหน่ง คนเก่งน่าเก็ก ไม่ชอบสู้คนกล้า ชอบแต่ป่าหัวเจ็ก
จะมะหรี จะมะหรี ผู้ดีจำปลั่ง อ้อมแต่ขอรับกระผม ไม่มีอะไรอมก็ซึ้ง (รับ)
ตีะถึง ๆ ตีะถึง ๆ ออกลึงออกยกัษั ตะกรมตะกราม อารามโผน เต็นจน
โตนพระลักษณ์ (รับ)

หนอยหน้อย หนอยหน้อย แม่สร้อยเครือสวรรค์ อรชรแต่ก่อนสว่าง นั่งรถ
ล้อย่างไปไหนกัน (รับ)

ตะริดติดดี ตะระริดติดดี แม่ชีสาวสาว หน้าทะเล้นเล่นตัว แค้นโกนหัวนุง
ขาว (รับ)

ประะพริ้ม ๆ ประะพริ้ม ๆ ครุขริ้มอวดขลัง คมในฝักชักออกเถาะ ถนิมเประอะ
น้ำซึ้ง (รับ)³¹

2. เพลงกล่อมตรุษ (ของวงดนตรีจารุกนก) นจัน จารุณิษา นำบท "รักเจ้า
สาวคำ" บางวรรค มาแทรกไว้ในเพลงกล่อมตรุษ ซึ่งแต่งทำนองโดยสมพงษ์ ทิพยกะลิน และ
ให้มันทนา โมรากุล นักร้องผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้นเป็นผู้ขับร้อง

บทร้องมีว่า

ขวัญเอยขวัญแม่จงหลับแต่โดยดี	แม่จะพัดวี... ทั้งคอยแกว่งคอยไกว
เหลือบยุงรินไรจะมีให้ตอมได้	จงนอนให้สบาย... นะสายสวาทแม่นา
แม่จะถนอมกล่อมเจ้า	ลูกอย่ากวนให้ระอา
นอนเถอะนอนคนกล้า	แม่จะกล่อมให้นอนเอย
วัดเอยวัดนอก มีแต่ดอกแคนแดง	ดอกงามยิ่งแพง... สาวน้อยจะแต่งสีชมพู
ใส่เสื้อรัดทรงงามระหงสวยหรู	โสภาน่าเอ็นดู... ทัดหูด้วยดอกมณฑา
จะนิษไหนดงามนั้น	งามเลิศฉ้นละออตา
งามเอาจวงค่างหน้า	สมสง่าสาวไทยเอย ³²

เชิงอรรถประจำบท

7. นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระ กรมพระยา. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 3. ไทยวัฒนาพานิช 2521, 351 หน้า. (หน้า 201)
8. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 2
9. ดวงจิตร์ จิตรพงศ์, ม.จ.หญิง. บ้านปั้นหลาน (อาม). โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511, 107 หน้า. (หน้า 102)
10. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. ประชุมเรื่องเบ็ดเตล็ด 3 เรื่อง. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2469, 43 หน้า. (หน้า 39)
11. เพิ่งอ่าง (หน้า 40)
12. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 3
13. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทร เทวี (ก) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. โรงพิมพ์ไทย 2465, 542 หน้า. (หน้า 196-197)
14. ละม่อม โอชกะ, เรียบเรียง, สิ่งอนุสรณ์รัชกาลที่ 2 ในพระบรมมหาราชวัง. โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 56 หน้า. (หน้า 13)
15. เพิ่งอ่าง (หน้า 11)
16. ส.พลายน้อย. บางกอก. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ม.ป.ป., 380 หน้า. (หน้า 43)
17. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 2
18. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 9
19. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 10 (หน้า 36-37)
20. เพิ่งอ่าง (หน้า 36-39)
21. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 51 จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2472, 36 หน้า. (หน้า 35)
22. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา และ นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 19. องค์การคำคุรุสภา 2505, 322 หน้า. (หน้า 54)
23. อ่างแล้ว ในเชิงอรรถที่ 16 (หน้า 35)

24. แฉ่งน้อย คักดีศรี, และคณะ. พระราชวังในกรุงเทพ. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525, 588 หน้า. (หน้า 31-32)
25. สงวน อึ้งคง. พระที่นั่งประทศและป้อมๆ ในพระราชอาณาจักรไทย. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2515, 350 หน้า. (หน้า 229-230)
26. สง่า กาญจนาคพันธ์. คอคิดขอเขียน เล่ม 4. บริษัทการพิมพ์ 2514, 627 หน้า. (หน้า 492)
27. อ่างแล้ว ในเชิงอรธที่ 1
28. อ่างแล้ว ในเชิงอรธที่ 2 (หน้า 52)
29. ครบรอบ 100 ปี เพลงเขมรไตรโยค. บริษัท พี.เอ ลีฟวิ่ง จำกัด 2531. 128 หน้า. (หน้า 124)
30. นริศรานวัตติวงศ์, สมเด็จพระ กรมพระยา. บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เล่ม 1. ไทยวัฒนาพานิช 2521, 281 หน้า. (หน้า 240)
31. นราธิประพันธ์พงศ์, กรมพระ. บทละครเรื่องพระลอ. โรงพิมพ์พระจันทร์ 2512, 95 หน้า. (หน้า 58-59)
32. ชาตรี ศิลปสนอง, รวบรวม. รวมเพลงอมตย. ศิลปสนองการพิมพ์ 2532, 520 หน้า (หน้า 6)